

שיעור כללי

בענין – המימרות של רב גידל אמר רב ז:–ח.

וביאור נוסף בסוגיית היתר נדרים פורחים באוויר

היום נעסוק בעז"ה בסוגיה של מימרות של רב גידל בשם רב. נדון בפירושן של המימרות ובקשרים ביניהן. כהמשך לסדרת השיעורים הכלליים האחרונים גם היום נבאר שיטת תנאים נוספת [דבריו של חנינא אחי רבי יהושע] בענין המקור לדין התרת נדרים.

סוגייתנו

- יש לראות את המימרות של רב גידל אמר רב המתחילות בדף ז: 'אמר רב גידל אמר רב תלמיד חכם מנדה לעצמו' עד ח. 'אמר רב יוסף נדוהו בחלום' ודברי הר"ן בסוגיה.
- במימרא הראשונה לענין מנדה לעצמו ומיפר לעצמו. ראה רמב"ם הלכות תלמוד תורה פ"ז הלכה יא' ודברי הראב"ד שם והכסף משנה שם.
- במימרא השניה של רב גידל אמר רב – 'שנשבעין לקיים את המצוה' יש לראות מלבד דברי הר"ן את דברי הרא"ש בחידושו.
 - וראה עוד תוס' רי"ד מה שכתב.
 - ויש לדון מה הדין בנשבע שלא לעבור עבירה. וראה מה שכתב הרשב"א בחידושו לשבועות כז.
 - וראה עוד גמ' מכות כא:–כב. בענין 'יש חורש תלם אחד' ודברי הריטב"א שם.
- עוד במימרא השניה של רב גידל. עיין תוס' בד"ה 'מושבע ועומד מהר סיני'.
 - וראה עוד מה שכתב המהרש"א חידושי אגדות ד"ה מנין. וראה מה שכתב בענין הר"ש קלוגר בספרו נדרי זריזין.
- במימרא השלישית של רב גידל אמר רב – 'האומר אשכים ואשנה' – השווה דברי הר"ן והרא"ש.

סוגיה דחגיגה י'

- ראה גמ' חגיגה י'. הלימוד של רבי חנינא אחי רבי יהושע ודברי הגמ' שם.
- וראה טורי אבן שם.

מקורות נוספים: הובאו לצורך השיעור ונדון בהם במהלך השיעור בעז"ה

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ז הלכה יא

נידוי על תנאי אפילו על פי עצמו צריך הפרה, תלמיד חכם שנידה עצמו ואפילו נידה עצמו על דעת פלוני ואפילו על דבר שחייב עליו נידוי הרי זה מיפר לעצמו. השגת הראב"ד תלמיד חכם שנידה עצמו וכו'. א"א זה אינו מחוור אם כן יהודה למה לא התיר לעצמו ועל כל זה קשה לי יעקב למה לא התירו. +

כסף משנה הלכות תלמוד תורה פרק ז הלכה יא

כתב הראב"ד ת"ח שנידה עצמו א"א זה אינו מחוור וכו' יעקב למה לא התירו עכ"ל. נראה שטעמו מפני שהוא סובר כדעת הרשב"א דבסמוך דלא אמרו ת"ח מיפר לעצמו אלא כי שמית נפשיה כי ההיא דמר זוטרא דוקא ומשום הכי מקשה לרבינו. ומה שהקשה יהודה למה לא התיר לעצמו י"ל דע"כ לא אמר רבינו אלא כשנידה עצמו סתם לא כשנידה עצמו לעשות דבר פלוני לפלוני כההיא דיהודה דההיא אין מתירין לו אלא מדעת אותו פלוני וצריך התרת חכם כמו בשאר כל אדם: ומ"ש ועל כל זה ק"ל למה לא התירו יעקב, י"ל שמאחר שקיים מה שנדר שהעלה עמו את בנימין והציגו לפני יעקב כמ"ש רבינו בחיי היה סבור שלא היה צריך התרה:

תוספות רי"ד מסכת נדרים דף ח עמוד א

טו) מנין שנשבעין לקיים את המצות פי' אף על פי שאין שבועה חלה על שבועה לא היו כמוצא שם שמים לבטלה אלא כיון דלרזוי נפשיה קא מכוין שפיר דמי שיועד שאין זו שבועה להתחייב לאו עליה אם יעבור על שבועתו אלא הוא מתכוין לזרז עצמו במצוה שאם לא יקיים שבועתו נמצא שהוציא שם שמים לבטלה והוא ענוש בכך וחייב נידוי:

חידושי הרשב"א מסכת שבועות דף כז עמוד א

עוד כתב הרב בעל המאור ז"ל דנשבע לקיים מצות עשה השבועה והנדר חלין עליו למלקות אבל לא לקרבן לפי שאינה בלא והן, דלא מיעטה הכתוב אלא מקרבן דכתיב ביה להרע או להטיב, ושפיר דמי לכתחלה למעבד הכי בין בנדר בין בשבועה ולקיומי מאי דאמר כדאמרי' התם (נדרים ח' א') מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי ואקימה כדאיתא התם ע"כ, ובירושלמי דפרקין זה נראה דאף במצות לא תעשה שפיר למעבד הכי לזרז את עצמו להתרחק מן האיסור דגרסי' התם שבועה שלא אוכל כבר זו היום שבועה שלא אוכלנה היום ואכלה על דעת' דר"ל אינו חייב אלא אחת אף ר"ל מודה שאינו אלא כמזרז עצמו מן האיסורין ע"כ.

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כא עמוד ב

מתני: יש חורש תלם א' והייב עליו משום שמונה לאוין: החורש בשור וחמור, והן מוקדשין, וכלאים בכרם, ובשביעית, ויום טוב, וכהן ונזיר בבית הטומאה.

גמ': [כב]. א"ל רבי זעירא לרבי מני: וליחשוב נמי כגון דאמר שבועה שלא אחרוש ביום טוב! התם לא קא חלה שבועה, מושבע ועומד מהר סיני הוא. א"ל: כגון דאמר שבועה שלא אחרוש בין בחול בין ביום טוב, דמגו דחלה עליה שבועה בחול, חלה עליה נמי ביום טוב! מידי דאיתיה בשאיילה לא קתני. ולא? והרי הקדש! בבכור. והרי נזיר! בנזיר שמשון. נזיר שמשון בר איטמוי למתים הוא? אלא, האי תנא איסור כולל לית ליה.

רש"י מסכת מכות דף כב עמוד א

מי קא חיילא עליה – הא הוה ליה נשבע שלא יבטל המצוה ונפקא לן מלהרע או להטיב נשבעות (דף כה) דאין זו שבועה.

מיגו דחיילא עליה שבועה כו' – היינו איסור כולל ואיסור מוסף כגון שבתהיכה ענמה נוסף איסור כגון אילו נוסף על היו"ט איסור ע"י שבועה זו וה"ל מוסף.

חידושי הריטב"א מסכת מכות דף כב עמוד א

וליחשוב נמי שבועה שלא אחרוש ביום טוב. ופרישנא בשנשבע בכלל וכדמפרש ואזיל דמיגו דחייל אהיתירא חייל נמי איסורא, דאילו בפרט לא חיילא עליה שבועת ביטוי, ואף על גב דאיכא משום שבועת שוא מכל מקום בשעת חרישה אינו עובר בלאו דשבועה ואין לאוין דאתו ליה בשעת חרישה מנין, וזה ברור

מהרש"א חידושי אגדות מסכת נדרים דף ח עמוד א

מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי גוי' והלא מושבע ועומד כו'. ואגופי דקרא דכתיב נשבעתי ואקיימה גוי' לא הוה קשיא ליה והלא מושבע ועומד כו' משום דאיכא לפרושי אה"נ אהך שבועה דהר סיני קאמר כבר נשבעתי בהר סיני ועתה אקיימה אלא ארב דמפרש לה אשבועה דהשתא פריך והא מושבע כו' ומשני דלא שבועה ממש קאמר אלא דשרי איניש לזרוזי נפשיה ובהכי יתיישב ההיא דבפי המפלת תשבע כל לשון גוי' זה יום הלידה שמשביעין אותו תהי צדיק ולא רשע כו' דשבועה זו למה והלא מושבע ועומד כו' אלא דהך שבועה נמי אינו אלא לזרוזי נפשיה ובמסכת נדה ע"י תירוץ אחר בזה:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף י עמוד א

משנה. היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו.

גמרא. תניא, רבי אליעזר אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר כי יפלא כי יפלא שתי פעמים, אחת הפלאה לאיסור ואחת הפלאה להיתר. רבי יהושע אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר אשר נשבעתי באפי – באפי נשבעתי, וחזרתי בי. רבי יצחק אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר כל נדיב לבו. חנניה בן אחי רבי יהושע אומר: יש להם על מה שיסמכו שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמר משפטי צדקך. אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם אמרי להו: דידי עדיפא מדירכו, שנאמר לא יחל דברו הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, לבר מדשמואל דלית ליה פירכא... אי מדחנניה בן אחי רבי יהושע – דלמא כרב גידל אמר רב. דאמר רב גידל אמר רב: מנין שנשבעין לקיים את המצוה – שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך

טורי אבן מסכת חגיגה דף י עמוד א

ואי מדחנניה דילמא כד"ג. ק"ל הא ד"ג מנשבעתי אתא דש"מ דנשבעין לקיים את המצוה ומ"מ היתר נדרי' נ"ל מדאמר ואקיימה מכלל דאי בעי שלא לקיים ולשאל עליו ש"ד. וי"ל דהא דאמר ואקיימה לאו למימר דאי בעי שואל עליו אלא ה"ק נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך כלומר דעיקר כוונתו בשבועתו היתה כדי לזרוזי נפשיה לקיים את המצוה וכדמסיק בפ"ק דנדרים (דף ח') הא קמ"ל דשרי איניש לזרוזי נפשיה:

תהלים פרק קיט, קה-קה

(קה) גר לַרְגְלִי דַבְרֶךָ וְאֶזְרָא לְבִתְיָבְתִי: (קו) נִשְׁבַּעְתִּי וְאֶקְיָמָהּ לְשֹׁמֵר מִשְׁפָּטֶי צְדָקָךָ: (קז) נִבְנִיתִי עַד מָאֵד ה' חֲנִי כְדַבְרֶךָ: (קח) נִדְבַּוּת פִּי רָצָה נָא ה' וּמִשְׁפָּטֶיךָ לְמַדְבֵּי: (קט) נִפְשִׁי בְּכִפִּי תִמְיֵד וְתוֹרַתְךָ לֹא שָׁכַחְתִּי: (קי) נִתְּנוּ רְשָׁעִים פֶּחַלִּי וּמִקְוֵיךָ לֹא תַעֲתִיתִי: (קיא) נִחַלְתִּי עֲדוּתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי שָׁשׂוֹן לְבִי הִמָּה: (קיב) נְטִיתִי לְבִי לְעִשׂוֹת חֲקִיךָ לְעוֹלָם עֲקָב:

נדרי זריזין

דף ח ע"א גמרא א"ר גידל א"ר מנין שנשבעין כו' שנאמר נשבעתי ואקיימה כו' והלא מושבע ועומד כו' ומשני דלא שבועה ממש קאמר אלא דשרי איניש לזרוזי נפשיה ובהכי יתיישב ההיא דבפי המפלת תשבע כל לשון גוי' זה יום הלידה שמשביעין אותו תהי צדיק ולא רשע כו' דשבועה זו למה והלא מושבע ועומד כו' אלא דהך שבועה נמי אינו אלא לזרוזי נפשיה ובמסכת נדה ע"י תירוץ אחר בזה:

דברי זריזין עמוד מס 26 א סלוגר, שכן בן יהודה ארוך דודפס עיי תכנת אוצר החכמה

שמואל א פרק כד, א-כב

(א) ויהי כאשר שב שאול מאחרי פלשתים ויגדו לו לאמר הנה דוד במדבר עין גדי: ס (ב) ויקח שאול שלשת אלפים איש בחור מכל ישראל וילך לבקש את דוד ואנשיו על פני צורי היעלים: (ג) ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסר את רגליו וידוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים: (ד) ויאמרו אנשי דוד אליו הנה היום אשר אמר ה' אליך הנה אנכי נתן את איבך איבך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלע: ... והיה ה' לדן ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי ושפטני מידך: פ (טז) ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול הקלף זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך: (יז) ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיה הרעה: (יח) ואת ואתה הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני ה' בידך ולא הרגתני: (יט) וכי ימצא איש את איבו ושלח בדרך טובה וה' ישלמך טובה וה' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי: (כ) ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך ויקמה בידך ממלכת ישראל: (כא) ועתה השבעה לי בה' אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי: (כב) וישבע דוד לשאול וילך שאול אל ביתו ודוד ואנשיו עלו על המצודה: פ

שמואל א פרק כה, ב-לח

(ב) ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואסף עזים ויהי בגז את צאנו בכרמל: .. (ה) וישלח דוד עשרה נערים ויאמר דוד לנערים עלו כרמלה ובאתם אל נבל וישאלתם לו בשמי לשלום: (ו) ואמרתם זה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: (ז) ועתה שמעתי כי גזים לך עתה הרעים אשר לך היו עמנו לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל: (ח) שאל את נערי ויגידו לך וימצאו הנערים חן בעיניך כי על יום טוב בנו באנו תנה נא את אשר תמצא ידך לעבדי ולבנך לדוד: (ט) ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינחו: (י) וישע נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו: ... (יא) ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרב ויחגרו איש את חרבו ויחגרו גם דוד את חרבו ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים יושבי על הכלים: ... (כא) ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לך במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה: (כב) זה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר: (כג) ותרם אביגיל את דוד ותמרה ותחד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ: (כד) ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך: (כה) אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת: (כו) ועתה אדני חי ה' וחי נפשי אשר מנעך ה' מבוא בדמים והושע ידך לך ועתה יהיו כנבל איבך והמבקשים אל אדני רעה: (כז) ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני: (כח) שא נא לפשע אמתך כי עשה יעשה ה' לאדני ביות נאמן כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימי: (כט) ויקם אדם לרדף ולבקש את נפשי והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ואת נפש איבך יקלענה בתוך כף הקלע: (ל) והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוה לנגיד על ישראל: (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהושיע אדני לו והיטב ה' לאדני ויכרת את אמתך: ס (לב) ויאמר דוד לאביגיל ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי: (לג) וברוך טעמך וברוכה את אשר פלתני היום הזה מבוא בדמים והשע יד י: (לד) ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך פי לולי מהרת ותבאתי ותבאת לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר: (לה) ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לבייתך ראי שמעתי בקולך ואשא פניך:

מצודת דוד שמואל א פרק כה פסוק כב

כה יעשה - הוא ענין שבועה וגם ולא אמר כאלו אמר כהרעה הזאת יעשה לי המקום אם אשאיר וכו' ולפי שבסוף חזר בו לזה כינה הכתוב ואמר לאובי דוד:

מצודת דוד שמואל א פרק כה פסוק לד

(לד) חי ה' - הריני נשבע חי ה' וכו' שמנע אותי מהרע לך ר"ל לבייתך ולכל אשר לך: כי אם נותר וכו' - אז יחול עלי עונש שבועה:

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יד ע"א-ע"ב

אביגיל - דכתיב והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר. בסתר ההר? מן ההר מיבעי ליה! אמר רבה בר שמואל: על עסקי דם הבא מן הסתרים. נטלה דם והראתה לו. אמר לה: וכו' מראין דם בלילה? - אמרה לו: וכו' דנין דיני נפשות בלילה? - אמר לה: מורד במלכות הוא, ולא צריך למידייניה. - אמרה לו: עדיין שאול קיים, ולא יצא טבעך בעולם. - אמר לה: וברוך טעמך וברוכה את אשר פלתני [היום הזה] מבוא בדמים. דמים תרתי משמע! אלא מלמד שגילתה את שוקה, והלך לאורה שלש פרסאות. אמר לה: השמיעי לי! - אמרה לו: לא תהיה זאת לך לפוקה, זאת - מכלל דאיכא אחריתי, ומאי ניהו - מעשה דבת שבע, ומסקנא הכי הואי. והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים. כי הוות מיפטרא מיניה אמרה ליה והטיב ה' לאדני וזכרת את אמתך, אמר רב נחמן: היינו דאמרי אינשי: איתתא בהדי שותא פילכא.

גבורת ארי מסכת יומא דף כב עמוד ב

ואפשר שממשיחת דוד ואילך לא היה לשאול דין מלך כדאמרינן בפרק ג' דמגילה דאמר דוד על נבל מורד במלכות הוא ולא צריך למידייניה ואפילו אביגיל שהשיבה לדוד עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם לאו למימרא דלא היה לדוד דין מלך בעוד שאול קיים אלא מלתא בעלמא קאמר ליה דכיון דלא יצא טבעך בעולם ועדיין אין הכל יודעין שאתה נמשח כבר למלך שהרי משחו בהסתר כדכתיב ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך לאמר לזבוח לה' באתי שלא למשוח מלך מפני אימת שאול ואם תהרוג את נבל יאמרו עליך שאתה רוצח

תהלים פרק קלב, א-ה

(א) שיר המעלות זכור ה' לך דוד את כל ענותו: (ב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב: (ג) אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי: (ד) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה: (ה) עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב: